

Galatir Vitalii
(*Kamianets'-Podil'skyi*)

**Question of the Administrative Mode and Organs
of Local Power of the Ukrainian State
P.Scoropadscogo in Modern
Ukrainian Historiography**

On the basis of analysis of the published sources an author did an attempt to give description to the modern historiography aspect of problem of forming of the administrative mode and organs of local self-government in the Ukrainian State P.Scoropadscogo.

Key words : historiography, administrative system, Hetmanate, P. Skoropadskyi.

УДК 94(477.74):338.45«1940/1950»

Ірина Грекова
(*Одеса*)

**КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ ТА РОЗКУРКУЛЮВАННЯ
1948 р. В БОЛГАРСЬКИХ СЕЛАХ
ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я**

У повідомленні проаналізовані особливості процесу колективізації та розкуркулювання в районах компактного розселення болгар в межах колишньої Ізмаїльської області УРСР в 1945 – 1948 рр. Спираючись на архівні данні, автор розкриває нові аспекти післявоєнного розвитку болгарської діаспори у післявоєнні часи.

Ключові слова: колективізація, розкуркулювання, куркулі, діаспора.

Впродовж другої половини ХХ ст. увага дослідників болгарського населення Північного Причорномор'я зосереджувалась, головним чином, на історії переселення болгар на територію Російської імперії та на окремих розвідках їх суспільного і культурного життя. Багато в чому така ситуація визначалась ідеологічними стандартами радянської епохи, коли частина документів містилися у так званих «особливих» теках закритих фондів та мали гриф «таємно», «цілком таємно». Отож складнощі розвитку національних меншин залишалися поза полем досліджень радянських істориків. Історичний шлях болгарської діаспори не розглядався окремо від інших національностей СРСР. Це стосувалося насамперед повоєнного періоду. Тільки з 90-х рр. ХХ ст. ситуація почала поступово змінюватись: у загальних роботах та окремих публікаціях об'єктом вивчення став розвиток болгарського населення південних областей України повоєнного часу.

Нині існує традиція спеціального вивчення окремих болгарських поселень України, хоча вони здебільшого мають етнографічну спрямованість. Практично не досліджені процеси колективізації,

розкуркулювання та їх наслідки в болгарських селах, реальні причини виселення.

Отже, метою повідомлення стало дослідження розвитку колективізації та розкуркулювання в болгарських селах Північного Причорномор'я.

Незважаючи на доленосність цих питань в історії болгарської діаспори, вони недостатньо висвітлені в літературі. У працях А.Д. Бачинського¹, І.Ф. Грека², І.Ф. Грека і М.М. Червенкова³, О.М. Лебеденко і А.К. Тичини⁴, К.К. Пелівана⁵, А.В. Шабашова і Л.В. Суботіна⁶ зустрічаються лише фрагментарні та узагальнюючі положення стосовно цих проблем. Пропонована публікація спирається на матеріали фондів Державного архіву Одеської області та Муніципального підприємства Ізмаїльський архів, що вперше вводяться до наукового обігу.

Навесні 1941 р. в Ізмаїльській області налічувалося 216 колгоспів, які об'єднували 27940 селянських господарств із загальною площею оброблюваної землі 190800 га. На початку 1945 р. в області налічувалося 38 колгоспів, в яких було об'єднано переважно бідні селянські господарства – 1837, із земельною площею – 12261 га.⁷ Тобто протягом цього року в сільському господарстві переважали індивідуальні господарства, чисельність яких на кінець 1945 р. складала 107 тис., що обробляли 560 тис. га ріллі.⁸

В 1946 р. ситуація поступово почала змінюватися і вже до кінця року колективізацією було охоплено чверть сільських господарств і більше 26% селянської землі. Так, у Тарутинському районі в серпні 1946 р. колективізовано 61% сільських господарств.⁹

В 1947 р. колективізація вже набрала масового характеру. На її темпи впливали багато чинників: тяжкі наслідки війни (демографічні втрати, недостатня матеріально-технічна база, нестача тягової сили), антиселянська політика тоталітарного режиму (необґрунтовані економічні плани, нереальні плани хлібозаготівель, вилучення коштів з села). Все це разом з посухою привело до голоду 1946-1947 рр. Селяни шукали порятунку в колгоспах. Голод був одним із засобів примусити господарів, які залишилися вірними приватній власності, вступити в колгоспи. На допомогу з боку держави могли розраховувати тільки радгоспи, колгоспи та господарства бідняків. Зі звіту Ізмаїльського обласного комітету КП(б)У про колективізацію відомо, що в 1947 р. Тарутинський район став районом суцільної колективізації, в Ново-Іванівському районі колективізовано 83% селянських господарств, в Арцизькому – 66,1%, Болградському – 55,5%. Повільніше відбувалася колективізація у Суворовському районі, де було колективізовано лише 39% селянських господарств, але в селі Кирнички цього району (3 колгоспи – 493 двори, 3079 га землі) він складав 74,7% орної землі та 81,2% господарств. В Бородинському районі колективі-

зація теж не на багато просунулась уперед, вона складала 40,1%.¹⁰

Не всі вступали до колгоспу за своїм бажанням. Селяни не хотіли віддавати до колгоспу свою худобу, нажите майно, виноградники, городи. Кожна людина була сама собі господарем, а зі вступом до колгоспу вона перетворювалася на наймита радянської держави. Однак тиск з боку влади був настільки сильним, що вистояти було неможливо. В цьому можна переконатися на прикладі с. Зоря Саратського району. Агітація до колгоспів проходила в основному вночі. Декілька груп агітаторів, які склалися з уповноважених з Сарати, та «причеплених» місцевих активістів ходили вночі по домівках і переконували господарів вступати до колгоспів, розповідаючи про світле майбутнє. Якщо селяни не бажали йти до колгоспів, то відразу їх лякали непосильними планами поставок державі та звинуваченням у саботажі. Плани поставок були настільки великими, що навіть при найкращому врожаї виконання їх ставало проблематичним. Агітатори заявляли, що при вступі до колгоспів держава зможе зняти план здачі з селянина. Після згоди на другий день приходили активісти з бідноти і вивозили тварин, сільськогосподарський інвентар, розбирали сараї та інші «непотрібні» будівлі, вивозили каміння, ліс та черепицю до колгоспу. Будівлі та інше майно забирали безкоштовно, й не завжди все потрапляло до колгоспів.¹¹ Відбувалося викачування коштів з сільського господарства на користь промисловості. Ціни на промислову продукцію завищувались, а на сільськогосподарську були символічними. Колгоспи забирали у селян все зерно, включаючи і посівний матеріал, здавали його державі за безцінь, а потім частину необхідного їм насіння купували за значно вищою ціною.

21 лютого 1948 р. Президіям Верховної Ради СРСР прийняла таємний указ «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності у сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя». Цей указ був прийнятий на прохання ЦК КП(б)У та влади УРСР. В Південній Бессарабії поряд з ним особливо негативний вплив мала постановка Ради Міністрів СРСР №3785/1538 від 6 жовтня 1948 р., згідно з якою було проведено виселення.¹² Селян оголошували ворожими елементами, звинувачували в куркульстві й разом з родинами виселяли до Казахстану і Сибіру. Під репресії попадали й селяни – трудівники, у яких забирали все зароблене за життя. З куркулів вимагали поставки сільгоспродуктів за підвищеними нормами, засуджували, ставили вимогу вибирати між вступом до колгоспу і відправленням до віддалених районів СРСР. Підтвердженням цього є розповіді жителів с.Виноградівка Тарутинського району, де було проведено анкетування. Документи того часу рясніють погрозами влади на адресу «ку-

ркулів», наказами швидше забирати в них хліб. Існування заможних господарств надавало партійному керівництву можливість звалити на куркульський саботаж свої помилки та недоробки під час голоду 1946-1947 рр.

Отож, у відповідності до згаданого указу і постанови 21 жовтня 1948 р. о 6 годині ранку була розпочата операція з виселення 250 «куркульських» родин Ізмаїльської області.¹³ Спочатку в довідку про наявність куркульських господарств входило 330 родин, з кількістю 1466 чоловік. В основний список увійшло 260 родин з кількістю 1188 чоловік, в додатковий – 70 родин з кількістю 278 чоловік.¹⁴ Додатковий, тобто резервний, мабуть, було створено про всяк випадок, для виконання «планових завдань». Невідомо також, чому з 260 родин основного списку виселено 250.

Під час проведення операції встановлено, що більшість господарів знала про виселення, вони зібрали необхідні речі та продукти. Тобто операцію було розконтровано, в результаті більше 25 родин втекли. Було вжито ряд заходів, до 10 години 22 жовтня знайдено 25 родин.¹⁵ О 15 годині 22 жовтня ешелон з виселеними відправився за призначенням на станцію Асіно, Томської залізниці, за адресою Тресттомліс Міністерства лісопаперової промисловості. Всього по Ізмаїльській області виселено 250 «куркульських» родин в кількості 1073 чоловіка: 400 жінок, 333 чоловіки, 340 дітей. З них 135 родин болгарської національності.¹⁶ Тобто, болгарі склали 54% виселених.

Найбільша кількість виселених припадала на Болградський район – 30 родин¹⁷, всі болгарі, в Суворовському районі – 24 болгарських родин¹⁸, в Ново-Іванівському – 16¹⁹, Тарутинському – 15, Арцизькому – 14²⁰, Ренійському – 12, Бородинському – 9, Татарбунарському – 7, Кілійському – 5²¹, Саратському – 3²². Більше всього родин виселено з с. Суворове – 21²³.

Представниками виконкому разом з понятими – представниками сільських рад та представниками колгоспів було зроблено опис власності, яка передавалася на зберігання колгоспам. Зерно та інші культури здавалися на державні заготпункти²⁴.

Правом визначати селян-куркулів користувалася місцева влада (сільські ради) з участю бідноти. Це не виключало можливості зловживань, зведення особистих рахунків, неправдивих доносів з боку сусідів та односельців. В деяких сільських радах виявлення «куркульських» господарств проводилося без участі громади та активу сільських рад. Райвиконкоми без перевірки інформації затверджували представлені списки. Це приводило до того, що до «куркульських» господарств включали одноосібників. Наприклад, у одноосібника із с. Булатівка Бородинського району Кара С.Є. було 20 га землі, 2 корови, 30 овець. До війни та в період тимчасової окупації його господарство складало-

ся з 63 га землі, 0,75 га виноградника, 7 коней, 4 корів, 2 волів, 60 овець. В його господарстві постійно працював один батрак та 8 сезонних робітників. Тобто він підлягав виселенню, незважаючи на те, що частину свого майна він або віддав до колгоспу, або продав, щоб закупити зерно й розрахуватися по хлібоздачі. В його характеристиці знаходимо такі звинувачення: підтримував зв'язок з румунською жандармерією, мав родичів за кордоном. До заходів радянської влади ставився вороже, підтримував зв'язок з куркулями району, мав вплив серед відсталого населення, що є причиною труднощів у виконанні по сільраді господарських та політичних завдань²⁵. Що означає в документі термін «відстале населення»? Можна зробити висновок, що влада хотіла позбавитися заможних опозиціонерів, забрати їх майно, і без труднощів керувати іншим населенням та проводити далі політику суцільної колективізації.

Досліджуючи архівні матеріали та характеристики на кожного «куркуля», бачимо, що на момент виселення внаслідок війни, голоду 1946-1947 рр. та антиселянської політики тоталітарного режиму майже у всіх розкуркулених було не більше 20 га землі. Так, в Ново-Іванівському районі з 16 болгарських родин 8 мали по 20 га землі, 1 родина мала 10 га, а у 7 родин її взагалі не було²⁶. Але в кожній характеристиці містяться такі звинувачення: вороже ставився до заходів радянської влади, не виконував поставок хліба, молока, м'яса, систематично зривав господарсько-політичні заходи, проводив агітацію проти радянської влади, був членом Ліберальної партії, мав зв'язок з румунськими окупантами, під час окупації користувався найманою робочою силою, був виключений з колгоспу, вороже ставився до колгоспної системи, не працював та займався спекуляцією²⁷.

Отже, ідеологи колгоспного ладу подавали колективізацію як об'єктивний, закономірний процес кооперування дрібних виробництв, характерний для всього цивілізованого світу. Нічого подібного на ділі не було. Бо ж колективізація виключала такі фундаментальні принципи, як добровільність об'єднання, самоврядування, постійний прибуток від внесеного паю, можливість вільно розпоряджатися виробленою продукцією. Колективізація насправді була прикритою формою одержавлення сільськогосподарського виробництва. Й. Сталін, щоб продемонструвати світові міфічні «переваги» побудованого під його керівництвом «соціалізму» та бажаючи збільшити запаси продовольства для держави, вдавався до прямого пограбування села, обкладаючи господарства селян надмірними податками, змушуючи їх працювати в колгоспах, не забезпечивши навіть мінімальної оплати праці. Проста трудова людина «країни соціалізму» незалежно від національності була перетворена на «гвинтик» тоталітарної машини.

Огляд ситуації з проведенням колективізації та розкуркулювання 1948 р. в болгарських селах Північного Причорномор'я свідчить, що ці події в болгарських селах представляють собою багатий матеріал для дослідження і потребують більш детального аналізу.

¹ Бачинський А.Д. В семье советской. Социалистическое строительство в Придунайских землях Украинской ССР. – Киев, 1984.

² Грек И. Гюльмян-Дюльмен-Ярвое. – Кишинев, 2006.

³ Грек И., Червенков Н. Българите от Украйна и Молдова: минало и настояще. – София, 1993.

⁴ Лебеденко О.М. Українське Подунав'я: Книга 2 / О.М. Лебеденко, А.К. Тичина. – Ізмаїл, 2000.

⁵ Пеливан К. К. Голод 1946 – 1947 гг. в Южной Бессарабии: Арцизский район Одесской области. – Арциз, 2008.

⁶ Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии / [А.В. Шабашов, Н.Н. Червенков, Л.В. Суботин и др.]. – Одесса, 2003.

⁷ Муниципальне підприємство Ізмаїльський архів (далі-МПА). – Ф.Р.-4980. – Оп. 1. – Спр.391. – Арк. 15.

⁸ Там само. – Ф.Р.-2070. – Оп. 1. Спр.7. – Арк. 11.

⁹ Грек И., Червенков Н. Вказ праця. – С.216.

¹⁰ Державний архів Одеської області (далі-ДАОО). – Ф.Р.-4980. – Оп. 1. – Спр.298. – Арк. 43.

¹¹ Камчик. Страницы истории Кол. авт.: Златова В.Н., Златов И.В., Георгиев Ф.С. и др. – Одесса, 2003. – С. 60.

¹² Пеливан К. К. Вказ. праця. – С. 157.

¹³ ДАОО. – Ф.Р.-4980. – Оп. 1. – Спр.866. – Арк. 33.

¹⁴ Там само. – Спр.868, Арк. 1.

¹⁵ Там само. – Спр.868, Арк.1-2.

¹⁶ Там само. – Арк. 33.

¹⁷ Там само. – Арк. 26.

¹⁸ Там само. – Спр.869 – Арк. 98-167.

¹⁹ Там само. – Спр.868 – Арк.1.

²⁰ Там само. – Спр.866 – Арк.10-26.

²¹ Там само. – Арк. 26-31.

²² Там само. – Спр.868 – Арк. 60-73.

²³ Там само. – Спр.869 – Арк. 98-167.

²⁴ Там само. – Спр.866 – Арк.2.

²⁵ Там само. – Спр.867 – Арк. 84

²⁶ Там само. – Спр.868 – Арк. 1.

²⁷ Там само. – Арк. 1-18.

Ирина Грекова
(Одесса)

Колективізація і раскулачівання в 1948 г. в болгарських селах Северного Причорномор'я

В сообщении проанализированы особенности процесса коллективизации и раскулачивания в районах компактного расселения болгар в пределах прежней Измаильской области УССР в 1945 – 1948 гг. Опираясь на архивные данные, автор раскрывает новые аспекты послевоенной жизни болгарской диаспоры.

Ключевые слова: колективізація, раскулачівання, кулаки, диаспора.

Irina Grekova
(Odesa)

Collectivization and Dispossession of Bulgarian Village Kulaks in 1948 of the Northern Part of the Black Sea Coast

In the article the author studies features and characteristics of the process of collectivization and dispossession of kulaks in the area of compact habitation of Bulgarians in the former Airmail region of Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1945- 1948. Having based upon the archival facts the author opens new aspects of the post-war development of the Bulgarian Diaspora in that period.

Key words: collectivization, dispossession of kulaks, kulaks, Diaspora.

УДК 331.55.46 (477+460)

Тетяна Вісленкова
(Миколаїв)

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО ІСПАНІЇ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У статті розглядається питання трудової міграції з України до Іспанії, виявляються її причини і мотивація. Аналізується контингент трудових мігрантів з України, досліджуються становлення договірно-правової бази у цій сфері та економічний бік проблеми. На основі проведеного аналізу визначаються позитивні та негативні аспекти трудової міграції в умовах світової фінансової кризи, окреслюються її наслідки.

Ключові слова: Іспанія, Україна, легальна трудова міграція, нелегальна трудова міграція, державна міграційна політика, рівень безробіття, договірна база.

Світова фінансова криза і зростання рівня безробіття у США та країнах ЄС змушують по-новому розглядати явище міжнародної трудової міграції, оскільки нові умови зачіпають такі характеристики міграції, як масштаби, географію та кількість бажаючих працювати за кордоном. Існування двох різних аспектів трудової міграції з України – малочисельної легальної та масової нелегальної – і під час розвитку світової економіки значно ускладнювали дослідження цього явища, проте нові умови потребують більш глибокого вивчення трудової міграції для створення реальної картини та прогнозування її наслідків. Іспанія сьогодні залишається однією з країн Європейського Союзу, де кількість українських трудових мігрантів є досить значною.

Вітчизняна наука накопичила достатньо досліджень з цієї проблематики. Так, соціально-економічному аналізу трудових міграцій присвячені роботи таких дослідників як Е. Лібанова¹, М. Ста-

сюк², Т. Ромашенко³ та ін. Дослідження сутності міграційних процесів в Україні, вивчення досвіду регулювання міграційних процесів європейських суспільств перебувають у центрі уваги О. Малиновської⁴, Л. Хомич⁵ та ін. Серед іспанських науковців, які опікуються темою міграції, необхідно назвати М. Пахареса⁶, який займається проблемою імміграції до Іспанії. Також необхідно відмітити колективну працю «Політичний дискурс імміграції до Іспанії та Європейського Союзу» Р. Сапати-Барреро, Е. Гонсалес, Е. Санчес Монтихано⁷. Важливим для дослідження трудової міграції українців до Іспанії є дисертаційне дослідження А. Санчес Уріос, присвячене міграції з України до іспанського регіону Мурсія⁸. Але дана проблема залишається актуальною, адже сьогодні іспанська економіка переживає не найкращі часи, в цій країні спостерігається найвищий рівень безробіття серед країн ЄС. Нові умови, присутність в Іспанії досить великої кількості трудових мігрантів з України та доволі довгий процес міждержавного правового врегулювання міграційних потоків актуалізує дослідження сучасної ситуації.

Метою цієї статті є виявлення причин, які спричинили трудову міграцію українців до Іспанії, характеристика правової бази регулювання міграційних потоків між Україною та Іспанією, а також прогнозування наслідків цього явища для обох держав в умовах світової фінансової кризи.

Після розпаду СРСР у середині 1990-х рр. виникла так звана «четверта» хвиля міграції на Захід, в т.ч. до Іспанії, яка була спричинена економічними факторами – втратою робочих місць та падінням доходів населення, особливо у сільській місцевості. Проте і сьогодні причини зовнішньої трудової міграції українців мають здебільшого економічний характер. Так, Л. Хомич зазначає, що якщо в 90-х роках минулого століття мотивація трудових мігрантів визначалася насамперед неможливістю знайти будь-яку роботу, то у середині 2000-х основним мотивом стало бажання поліпшити рівень добробуту у зв'язку із значним подорожчанням життя в Україні⁹. Зазвичай метою виїзду заробітчан за кордон є підвищення добробуту, вирішення житлового питання, фінансування навчання, відкриття власної справи, удосконалення іноземної мови та ін.

Чинники, що викликають трудову міграцію українців за кордон, можна поділити на внутрішні та зовнішні.

До внутрішніх чинників належать: складна ситуація на внутрішньому ринку праці, яка характеризується високим рівнем галузевого та регіонального безробіття на фоні структурних трансформацій в економіці, зниженням попиту на окремі спеціальності; істотне зниження рівня добробуту населення в окремих регіонах, особливо у сільській місцевості; невідповідність рівня оплати праці фактичній вартості життя в Україні; нижчий рівень